

STJEPAN VUKUŠIĆ
Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
I. Matetića Ronjgova 1, HR-52100 Pula

ZAVIŽĀN, VELÈBIT U SVJETLU SUPRASEGMENTNIH JEDNAČENJA

U članku se razmatraju dvije novije tendencije književnojezičnoga naglasnog razvoja u kojima sudjeluju govornici svih hrvatskih idioma:

a) dokidanje neistoslogovnih preinaka u naglasnim jedinicama, primjerice, Bjelòvār – Bjelovára, pri čemu je ishod nova, jednostavnija naglasna jedinica: Bjelovār – Bjelovára;

b) prijenos srednjoslogovnoga kratkouzlaznoga naglasaka na prethodni slog: *svojèglav* > *svòjeglav*, *bjelòbrad* > *bjèlobrad*.

U konačnici su ishodi općehrvatske naglasne evolucije.

Izvorni su u tim imenima novoštokavski naglasci kakvi su zapisani u naslovu. Tako ih u svome govoru ostvaruju Podgorci, Ličani gospićkoga kraja i drugi bliži novoštokavci.¹ Ni pisac ovog članka nije napustio novoštokavsku naglasnu izvornost u korist živih težnja naglasnoga sustava da se pojednostavni, pa ne će u spontanom govoru ostvariti naglasni lik Zàvižān, pogotovu ne Vèlebit², nego uvijek *Zavižān – Zavižāna*, *Velèbit – Velèbita*. Ali, također, piscu ovog teksta nije nikad palo na pamet da se usprotivi zamjeni izvornih novoštokavskih naglasaka drugim novoštokavskim naglascima ako je ta zamjena u skladu s težnjama naglasnoga sustava da se pojednostavni.

U naglasnoj jedinici *Zavižān – Zavižāna* doista se očituju dvije inova-cijske tendencije: napuštanje neistoslogovnih preinaka i premještanje kratko-uzlaznoga naglasaka sa srednjeg sloga na prvi pri čemu se ton preinačuje u silazni. Tako *Zavižān – Zavižāna* naglasno postaje *Zàvižān – Zàvižāna*, pa

¹ Bosanski ikavac imena Zavižan i Karlobag, za koja je dotad malo čuo, unosi u svoj govor u inoviranom liku: *Zàvižān, Kàrlobāg*, a to znači da je nositelj novih naglasnih težnji sustava, da mu je plodnija jedinica *bàkropīs* nego *pomòcniĭk*.

² Takav se naglasni lik ostvaruje u skladu s težnjom naglasnoga sustava da nepočetne kratkouzlazne naglaske pomakne na prethodni slog pri čemu se ostvari kratkosilazni: *častòljūblje* i *častòljublje*.

u tom svome drugom naglasnom liku, promijenivši svoju prvotnu naglasnu jedinicu i tip, ne traži preinaka, nego ostaje jednako naglašen odsječak u cijeloj svojoj sklonidbi. U tome je bit našega naslovnog jednačenja. Ono će biti razvidnije u sklonidbenom obrascu:

NA	Zavižān	Zàvižān
G	Zavižāna	Zàvižāna
DL	Zavižānu	Zàvižānu
V	Zàvižāne	Zàvižāne
I	Zavižānom	Zàvižānom

U prvom su sklonidbenom obrascu izvorni novoštokavski naglasci, a u drugome inovacijski. U nadodsječcima izvornoga lika ostvarena je u GDLI preinaka mjesta (neistoslogovna) u usporedbi s polaznim likom NA. Vokativ se pak naglasno ostvaruje po svojim posebnim pravilima izvan tipologije. U naglasnome liku *Zàvižān* nema nikakve preinake ni u jednini ni u množini. U tome je smisao pojednostavnjivanja i jezične ekonomije.³ Ta bi bila posve očita u općih imenica koje imaju i množinu.

Budući da se izvan stručnih i znanstvenih tekstova jezikoslovlja naglasci ispisuju samo kad bi bez toga moglo doći do nerazumijevanja (osobito kad su posrijedi istopisnice ili genitiv množine), teško bi bilo reći otkada djeluje određena težnja u naglasnom sustavu. Svakako su različita prestrojavanja riječi među naglasnim jedinicama intenzivnija u novije vrijeme. Ona padaju u vrijeme nakon konsolidacije novoštokavskoga naglasnog sustava kao njegova evolucija. Za naše razmatranje dosta kažu naglasci dotične naglasne jedinice u povijesnom rječniku JAZU.⁴ Tamo su zapisani samo likovi: *Bjelòvār*, *Daròvār* (i Daruvar, bez naglaska), *Karlobag* (bez naglaska), *Ogùlīn*, *Vàràždīn*, *Vukòvār* ... Ti primjeri pokazuju da nema nijednog lika s napuštenim preinakama.

A današnji normativni rječnici hrvatskoga jezika imaju kako slijedi:

Anićev:⁵

Bjèlovār, *Dàruvār*, *Karlòbāg*, *Mèdulīn*, *Ögulin*, *Vàràždīn* (*Varàždin*),
Vùkovār (*Vukòvār*).

³ Poučan je slučaj prilagođenoga genitiva množine imenica muškog roda s dočetkom -(a)c ili -(a)k i dugouzlaznim naglaskom pred tim dočetkom: *Dalmatīnac*, *podātak*. Takve imenice imaju trojak genitiv množine: *Dalmatīnācā* (prilagođen), *Dalmātīnācā* (prenesen) i *Dalmatīnācā* (neprenesen). Od prvoga zapisa prilagođenoga naglasnog lika do njegova izbijanja na prvo mjesto u dubleti i do premoćna ostvarivanja u govoru spikera trebalo je svega tridesetak godina.

⁴ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1880.–1976. Knj. I – XXIII., Zagreb, JAZU

⁵ *Rječnik hrvatskoga jezika*, 2004., Zagreb, NL

Šonjin:⁶

Bjèlovār, Dàruvār, Karlòbāg, Ògulīn, Vàražđīn (Varàžđin), Vùkovar (Vukòvār).

Savjetnikov:⁷

Bjèlovār, Dàruvār, Kàrlòbāg i Karlòbāg, Mèdulīn, Ògulīn i Ogulīn, Vàražđīn i Varàžđīn, Vùkovār i Vukòvār.

Enciklopedijski:⁸

Bjèlovār, Dàruvār, Karlòbāg, Mèdulīn, Ògulīn, Vàražđīn (Varàžđin), Vùkovār (Vukòvār).

Kazalo:⁹

Bjèlovār, Karlòbāg, Mèdulīn, Ògulīn, Vàražđīn, Vùkovār, Zavižān i Zavižān.

Kad usporedimo naglaske svih tih ekonima kako su zapisani u povijesnom rječniku JAZU s jedne i u današnjim normativnim rječnicima s druge strane, lako ćemo uočiti da u Akademijinu *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* nema nijednoga inovirana naglasaka, a to znači da takvih nije bilo u Karadžić-Daničićevu naglašavanju, a k tomu se na stvarnu priopćajnu praksu nije obaziralo. Svakako će biti da je napuštanje preinaka i prestrojavanje riječi unutar naglasnoga sustava mlađa pojava, vjerojatno iz dvadesetoga ili možda početno iz devetnaestog stoljeća.

Sad se može postaviti pitanje zašto su baš navedeni ekonimi slična odsječnog, segmentnog lika malne svi podlegli inovacijskim procesima, a ne u jednakoj mjeri i opće imenice. Ima doduše i apelativa koji su naglasno obuhvaćeni dotičnom težnjom rasterećivanja sustava, npr. *srebīnjāk – srebrnjāka > srèbrnjāk – srèbrnjāka; đavòlān – đavolāna > đāvòlān – đāvòlāna; jorgòvān – jorgovāna > jörgovān – jörgovāna; nemòćnīk – nemoćnīka > nèmoćnīk – nèmoćnīka*, ali to nije ni izbliza u onoj mjeri koja je zahvatila dotične ekonime.

Treba reći da se onimi uopće osebujno naglasno ponašaju. »Onimi, rasterećeni leksičkog značenja, prvi popuste pritisku inovacije.«¹⁰ Tako će se npr. antroponim *Nòvāk* naglasno metatonirati u *Nòvāk* ili napustiti neistoslogovnu

⁶ Šonje, Jure (glavni urednik), 2000., *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb, LZ, ŠK.

⁷ *Hrvatski jezični savjetnik*, 1999. (skupina autora), Zagreb, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Pergamena, ŠN

⁸ *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, 2002., Zagreb, NL.

⁹ Vukušić, Stjepan, Ivan Zoričić, Marija Grasselli-Vukušić, 2007. *Naglasak u hrvatskome književnom jeziku*, Zagreb, Nakladni zavod Globus.

¹⁰ Šimunović, Petar, 1976., Problemi u jugoslavenskoj onomastici, *Prva jugoslavenska onomastička konferencija*, Titograd, CANU.

preinaku, pa će u kosim padežima zadržati isti naglasak: *Nòvāk – Nòvāka*, a imena će porječjā i uzmorjā premjestiti kratkouzlazni srednjoslogovni naglasak na prvi slog kao kratkosilazni: *Sredòzēmļje > Srèdozēmļje, Podùnāvlje > Pòdunāvlje* i tomu slično. Bit će da u takvim pojavama ima udjela i činjenica da vlastita imena nemaju množine, pa je u duhu elastične stabilnosti da razvojni pomak počne s manjim zahvatom u sustav.

Za tu je pojavu prvi poticaj jamačno dala nesklonost naglasku na spojniku složenica: *bjelòglav > bjèloglav, bjelòjug > bjèlojug*. Tako nastaju brojne dublete: *biljòžder* i *biļjožder*, *bjelòuška* i *bjèlouška*, *mnogòglav* i *mnògoglav* ... Pritom je moguće da se neke riječi opiru takvu premještanju kratkouzlaznoga naglasaka, pogotovo pridjevi sa sufiksom -ovit, -evit: *brdòvit, goròvit, znakòvit; grčèvit, kršèvit*. Ovamo ide i *Velèbit* (valjda zbog sličnosti svršetka). No ima primjera samo s inovacijskim naglaskom: *bjèlodāno, vjèrojāno*, a najčešći su ipak dubletni likovi: *bjelòbrad* i *bjèlobrad, bjelòglav* i *bjèloglav, bjelòkos* i *bjèlokos*. Već navedeni primjeri na -ovit i -evit kao i *abècēdnī > àbecēdnī, leptīrast > lèptīrast, motòvūnskī > mòtovūnskī* pokazuju da je dotična naglasna pojava prenesena i na drugačije složenice, pa i osnovnice. S obzirom na različne idiolekte i polazne jezike čestota je u dubletama vrlo različita, pa ni navedeni primjeri ne moraju svakoga zadovoljiti. Bitno je ovdje da su modeli utvrdivi.

Voluntarističko suprotstavljanje takvim razvojnim težnjama naglasnoga sustava nema nikakva izgleda. Zato su dubletna rješenja najbolja, a koji će lik u dubleti biti prvi, to uvijek ovisi o procjeni sustavnosti i čestote porabe. Dva su lika malne ravnopravna sve dok jedan ne postane zastarjelicom i, napokon, dok ne bude potisnut u stilsku pričuvu. Polazeći od tih mjerila, *Naglasak u hrvatskome književnom jeziku*¹¹, bez obzira na novoštokavsku prvotnost, ima *Zavižān* i *Zavižān, Velèbit*.¹²

Sve je to, bez nametanja izvana, evolucija naglasnoga sustava i slobodno normiranje iz živa jezika. A svaki naglasak koji na sebi zadržava pozornost ili je stilem ili pogrješka.

U tome razvoju naglašavanja u hrvatskome jeziku: u dokidanju preinaka, premještanju kratkouzlaznoga nepočetnog naglasaka na prvi slog i prilagodba, tj. zamjena silaznih naglasaka istodužinskima na istome mjestu, ne sudjeluju samo novoštokavci, nego je na djelu konvergentan razvoj sa staroštokavcima, čakavcima i kajkavcima. I to bi bio primjer poželjne razvojne osmoze, dobrodošle i s gledišta elastične stabilnosti i općenito hrvatskoga naglasnog i drugoga književnojezičnog razvoja. Jasno je, naime, kako se za razvoj hrvatskoga književnog jezika ne može zanemariti činjenica da je velik broj

¹¹ Vidi bilješku 8.

¹² Ako bi itko ostvarivao lik *Velèbit*, to se može prihvatiti u okviru iste naglasne pojave.

Hrvata kojima je polazni jezik staroštokavski, čakavski ili kajkavski. Ali pritom ne bi valjalo težiti za tim da se razara novoštokavski naglasni sustav svođenjem četveronaglasnosti na tronaglasnost ili razbijanjem novoštokavskoga općerazdiobnog propisa. Zapadno je novoštokavsko naglašavanje duboko utkano u hrvatski književni korpus. Ako bi se diralo u same temelje naših višestoljetnih normativnih napora u najširem smislu, onda bismo opet bili na početku.

Literatura

- ANIĆ, VLADIMIR. 2004. *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Novi liber.
- Hrvatski enciklopedijski rječnik*. 2002. Zagreb: Novi liber.
- Hrvatski jezični savjetnik*. 1999. (skupina autora), Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Pergamena, ŠN.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1880. – 1976. Knj. I. – XXIII., Zagreb: JAZU.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR. 1976. Problemi u jugoslavenskoj onomastici, *Prva jugoslavenska onomastička konferencija*, Titograd: CANU.
- ŠONJE, JURE (glavni urednik). 2000. *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: LZ, ŠK
- VUKUŠIĆ, STJEPAN. 1976. Usporedbe dvaju novoštokavskih naglašavanja imenica muškog roda na -ø, *Jezik*, Zagreb, HFD
- VUKUŠIĆ, STJEPAN, IVAN ZORIČIĆ, MARIJA GRASELLI-VUKUŠIĆ, 2007. *Naglasak u hrvatskome književnom jeziku*, Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Zavižan, Velebit comme exemples d' évolution prosodique

Résumé

Dans cet article l' auteur traite deux tendances accentuelles: les annulations des alternances intersyllabiques, par exemple: *Bjelòvār – Bjelovára > Bjèlovār – Bjèlovāra* et la permutation d' accent montant bref: *telèfōn > tèlefōn*.

De cette manière le système accentuel se décharge et simplifie en esprit de l'économie de la langue.

Ključne riječi: toponimi, naglasci, Velebit, Zavižan

Key words: place names, accentuation, Velebit, Zavižan